UDK: 101.1:316.42:340.09

GERONTOLOGIYA MUAMMOLARINING FALSAFIY-PSIXOLOGIK TAHLILI

***Xakimov Abdulboqi**, dodsent,*
"Ijtimoy fanlar" kafedrasi,
E-mail: abdulboki_xakimov@gmail.com
Namangan davlat texnika universiteti,

***Annotatsiya:** Maqolada gerontologiya muammolari ijtimoiy-falsafiy va psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Keksalik inson hayotining biologik bosqichi bilan birga, ma'naviy va ijtimoiy mazmunga ega murakkab fenomen sifatida yoritiladi. Qarish jarayoni ijtimoiy vaqt, tajriba va ma'naviy yetuklik bilan bog'liq holda talqin etiladi. Shuningdek, ageizm muammosi hamda tarixiy-falsafiy qarashlar asosida keksalikning ontologik mohiyati ochib beriladi. Tadqiqot gerontologiyani jamiyat taraqqiyotining muhim strategik omili sifatida baholaydi.*

***Abstract:** The article analyzes the problems of gerontology from socio-philosophical and psychological perspectives. Old age is interpreted not only as a biological stage of human life, but also as a complex phenomenon with spiritual and social significance. The aging process is examined in connection with social time, life experience, and spiritual maturity. The study also reveals the ontological essence of old age based on historical-philosophical approaches and the issue of ageism. Gerontology is assessed as an important strategic factor in societal development.*

***Аннотация:**В статье проблемы геронтологии анализируются с социально-философской и психологической точек зрения. Старость рассматривается не только как биологический этап жизни человека, но и как сложный феномен, обладающий духовным и социальным содержанием. Процесс старения интерпретируется в связи с социальным временем, жизненным опытом и духовной зрелостью. Также на основе историко-философских подходов и проблемы эйджизма раскрывается онтологическая сущность старости. Геронтология оценивается как важный стратегический фактор развития общества.*

***Kalit so'zlar:** gerontologiya, keksalik fenomeni, qarish jarayoni, ijtimoiy falsafa, ma'naviy yetuklik, ijtimoiy vorislik, ageizm, antropologik yondashuv, demografik qarish, fanlararo tadqiqot.*

***Keywords:** gerontology, phenomenon of old age, aging process, social philosophy, spiritual maturity, social continuity, ageism, anthropological approach, demographic aging, interdisciplinary research.*

***Ключевые слова:** геронтология, феномен старости, процесс старения, социальная философия, духовная зрелость, социальная преемственность, эйджизм, антропологический подход, демографическое старение, междисциплинарное исследование.*

Kirish. Gerontologiya masalasi – bu nafaqat inson hayotining biogenetik yoki fiziologik jihati, balki inson mavjudligining ijtimoiy, ma'naviy va ontologik mazmunini yorituvchi chuqur falsafiy-psixologik muammolardan biridir. Ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan qaraganda, keksalik va qarish hodisasi inson hayotining ijtimoiy vaqt bilan uyg'unlikdagi shaklidir. Keksalik insonning jamiyatdagi o'rni, ma'naviy yetukligi va tajribasining ijtimoiy vorislik jarayonida qay darajada namoyon bo'lishini ko'rsatuvchi dialektik bosqichdir. Shuning uchun gerontologiyani falsafiy-psixologik tahlil qilish ijtimoiy mavjudot sifatida insonning mohiyatini anglashning markazida turadi. Sh.M. Sodiqova "gerontologiya insonning ijtimoiy-axloqiy, psixologik va ma'naviy jihatlarini uyg'un o'rganadigan kompleks fan bo'lib, uning predmeti keksalarning ijtimoiy maqomi, jamiyatdagi o'rni va ma'naviy qadriyatlar tizimidagi funksional rolini tahlil qilishdan iboratdir" deb yozadi[1]. Uning fikricha, qarilik bu inson hayotidagi inqiroz emas, balki

“shaxsning o‘zini qayta anglash, o‘z ichki dunyosini ijtimoiy tajriba bilan uyg‘unlashtirish davridir”[2]. Bu yondashuv ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan antropologik ahamiyat kasb etadi, chunki insonning “borliqdagi o‘rni” endi mehnat faoliyatida emas, balki ma’naviy yetuklikda o‘lchanadi. Biroq, Sodiqovaning konsepsiyasida “ijtimoiy moslashuv” jarayoni yetarlicha tahlil qilinmagan – keksalikda insonning jamiyat bilan o‘zaro munosabati, ijtimoiy moslashuv mexanizmlari chuqurroq psixologik asos talab qiladi. Shu jihatdan uning fikri ijobiy, lekin biroz normativ xarakterga ega.

Usullar. F.A. Akramova va Z.B. Bilolova o‘zbek oilalarida keksalarning ma’naviy ta’sirini o‘rganar ekanlar, “keksalar oilaning ma’naviy boshqaruvchilari bo‘lib, ularning donoligi va hayotiy tajribasi oilaviy axloqning barqarorligini ta’minlaydi” deya ta’kidlaydilar. Ular keksalikni milliy qadriyatlar tizimining markaziy elementi sifatida ko‘rsatadi, “qarilik – bu insonning oila va jamiyatdagi ma’naviy legitimatsiyasi davridir”. Bu fikr ijtimoiy falsafa uchun juda muhim: oila – ijtimoiy ongning mikrostrukturasidir, demak, unda keksalik jamiyatning ma’naviy uzluksizligini ifodalaydi. Shu bilan birga, bu pozitsiya idealistik talqinda qoladi, chunki hozirgi davrda oilaviy strukturalarning o‘zgarishi va urbanizatsiya jarayonlari natijasida keksalarning ijtimoiy roli ba’zan chegaralanmoqda. Shuning uchun Akramova va Bilolova tahlilini zamonaviy sotsiogerontologik metodlar bilan boyitish maqsadga muvofiq.

G. Abdukarimova “keksalikning hozirgi zamondagi ijtimoiy talqini ko‘pincha salbiy, ya’ni keksalik ijtimoiy foydasizlik belgisi sifatida qaraladi, bu esa ageizm mafkurasining shakllanishiga sabab bo‘lmoqda”[3] deb yozadi. U ageizmni “ijtimoiy stereotiplashtirilgan ong mahsuli” sifatida talqin etadi va “keksalik – bu ijtimoiy passivlik emas, balki yangi ijtimoiy energiyaning shakli, tajribaning madaniy transformatsiyasi” deya ta’kidlaydi. Bu fikr ijtimoiy falsafaning zamonaviy yo‘nalishlariga – postindustrial jamiyat nazariyasiga mos keladi, chunki unda bilim, tajriba va madaniy meros ijtimoiy kapitalning asosi sifatida qaraladi. Biroq muallif ageizmni psixologik jarayon sifatida emas, sotsiologik hodisa sifatida ko‘radi, bu esa falsafiy tahlilning antropologik qismida bo‘shliq qoldiradi. Shunga qaramay, Abdukarimova keksalikning ijtimoiy ontologiyasini tahlil qilishda chuqur metaforik yo‘l tutgan. N.A. Korotchik qadimgi davr qarilik tasavvurlarini tahlil etar ekan, “antik falsafada qarilik bu aqlning yetuklik bosqichi, donolikning kosmik uyg‘unlikdagi ifodasidir”[4] deydi. Unga ko‘ra, Platon falsafasida qarilik “ruhning osoyishtalikdagi yetilishi” bo‘lib, “inson o‘zini moddiylikdan ma’naviylikka ko‘taruvchi mavjudot sifatida anglaydi”. Bu yondashuv ijtimoiy falsafada antropokosmik tamoyilni shakllantiradi: inson tabiat bilan birlikda emas, balki uning ma’nosini anglash orqali mavjud bo‘ladi. Tanqidiy jihatdan, Korotchikning tahlili metafizik xarakterga ega, ammo u keksalikni g‘arb falsafasidagi “logos” tushunchasi bilan uyg‘unlashtirib, uning ijtimoiy-falsafiy asosini kuchaytiradi.

Natijalar. D.F. Zaytsev esa gerontologiya muammosini “hayotning ma’nosi” masalasi bilan bog‘laydi. U shunday yozadi: “inson hayotining ma’nosi o‘limdan qochishda emas, balki o‘limni ruhiy darajada yengishda, mavjudlikni abadiy jarayonga aylantirishdadir” [5,6]. Zaytsev “antropokosmik konsepsiya”ni ilgari surib, insonni “koinotning faol ongli elementi, o‘z mavjudligini kosmik miqyosda anglaydigan mavjudot”[7] sifatida talqin qiladi. Biroq bu qarashda insonning ijtimoiylik mohiyati biroz chetga chiqadi: abadiylikni koinot bilan birlashtirish insonni jamiyatdan uzib qo‘yadi. Shu bilan birga, Zaytsevning konsepsiyasi keksalikni “transsendental tajriba” sifatida falsafiy reabilitatsiya qiladi. A.A. Djurayev va Sh.M. Zokirov “Insonning haqiqiy donoligi o‘z nafsi ustidan g‘alaba qozonishida, o‘zini yenggan kishi qudratlidir” degan Lao-Szining g‘oyasiga tayanib, Sharq falsafasida keksalikni “ruhiy uyg‘unlik va kosmik osoyishtalik bosqichi”[8] sifatida talqin etadilar. Ularning fikricha, “qarilik – bu insonning tabiiylik bilan birlashuvi, ya’ni insoniy borliqning o‘z manbasiga qaytishidir”[9]. Bu yondashuv Sharq falsafasida keksalikni ekofalsafiy o‘lchamda qayta anglash imkonini beradi. Tanqidiy nuqtai nazardan, mualliflar konsepsiyasida ijtimoiy o‘lchov biroz cheklangan bo‘lsa-da, u keksalikni ma’naviy va ekzistensial mukammallik bosqichi sifatida talqin etadi. Shunday qilib, keltirilgan

mualliflarning qarashlarini umumlashtirganda, gerontologiya masalalarining ijtimoiy-falsafiy mohiyati insonning borlig‘ini vaqt bilan emas, ma’no bilan o‘lchash zaruriyatini ko‘rsatadi. Keksalik – bu insonning ijtimoiy tajribasi, ma’naviy kapitali va ruhiy o‘zini anglash bosqichi sifatida jamiyat uchun strategik resursdir. Jamiyat keksalarga qanday qarasa, o‘z kelajagini shunday quradi. Shu bois, gerontologiyaning falsafiy-psixologik tahlili ijtimoiy taraqqiyotning insoniy qiyofasini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir.

Zamonaviy dunyoning tarixiy va ijtimoiy rivojlanishi jamiyat g‘oyasini birinchi navbatda doimiy harakatdagi dinamik tizim sifatida belgilaydi, uning tarkibiy elementlari va qismlari turli o‘lchamlarda o‘zgaradi. Jamiyatning shunday ko‘rsatkichlaridan biri aholining yosh tarkibidir. Aytish mumkinki, so‘nggi paytlarda dunyoda aholining yosh tarkibi sezilarli o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda: umumiy qarish yoki, odatda, "demografik, sokin inqilob" va bu hodisaning oqibatlari demografiyadan ancha uzoqda. zamonaviy insoniyat uchun katta iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, psixologik va ma’naviy ahamiyatga ega. Shunday qilib, jamiyatda keksalar va keksalar muammolariga nafaqat nazariy va amaliy gerontologiya, demografiya, psixologiya va sotsiologiya nuqtai nazaridan jiddiyroq e’tibor qaratish zarur.

Keksalik va qarishni o‘rganishning nazariy va uslubiy asoslarini o‘rganish keksa yoshdagi insonning mohiyatini qayta ko‘rib chiqishga, ijtimoiy muhit sifatini yaxshilash va qarish jarayonini ijtimoiy tartibga solish imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi. jamiyatdagi munosabatlar, shuningdek, zamonaviy va kelajakdagi jamiyatlarning yangi gumanistik gerontologik axloqining asosi sifatida axloqiy ong va huquqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Keksalik hodisasi uzoq vaqtdan beri faylasuflar, sotsiologlar va psixologlarning e’tiborini tortdi. Qadimgi sivilizatsiyalar paydo bo‘lgandan beri mavjud. Qarish jarayonlari va qarilikning o‘zi haqida turli xil fikrlar mavjud. Ular gerontologik bilimlar mazmunini tashkil qiladi (yunoncha “geront” – qariya, “logos” – o‘qitishdan). Ko‘pgina tarixiy tadqiqotlarda “keksalik” va “keksalik” tushunchalarini o‘rganish Konfutsiy, Laotszi, Gippokrat, Geraklit, Demokrit, Platon, Aristotel, Sitseron, Seneka, Ibn Sino nomlari bilan bog‘liq.

“Keksalik” tushunchasining ontogenezi uzoq tarixga ega. Konsepsiya tavsifiga xorijiy va mahalliy mutafakkirlar hissa qo‘shdilar: F.Bekon, Volter, I.Kant, A.Shopengauyer, F.Nitshe, S.Kerkegor, A.Kamyu, K.Yaspers, J.P.Sartr, M.Xaydegger, J. Ortega y Gasset, A. Shvayser, IA Ilyin, VV Rozanov, SL Frank, NF Fedorov, PA Sorokin, V. Franki. Ular keksalik hodisasini anglashning falsafiy va psixologik konsepsiyalarining yanada rivojlanishiga asos soldi. Keksalikning falsafiy-psixologik tahlili rus tadqiqotchilari, xususan: V. D. Alperovich, S. V. Getsenok, V. P. Demidov, T. V. Karsayevskaya, K. S. Pigrov, I. A. Podolskaya, A. A. Telegina va boshqalarning asarlarida keltirilgan. asarlarda gerontologik muammolarni hal etishni insonning muhim xususiyatlari, uning tabiati, olamdagi taqdiri bilan bog‘lashga harakat qilinadi; keksalikni ma’naviyat, qadriyatlar, an’analar, dunyoqarash pozitsiyasi, hayot mazmuni kabi tushunchalar bilan bog‘lash; qarilikning ijtimoiy-falsafiy ta’rifini berish va qarilikning ijtimoiy-falsafiy tushunchalarini shakllantirish [10].

Keksalik haqidagi qadimiy g‘oyalar ikki asosga ko‘ra guruhlangan: ruhning mavjud bo‘lishiga imkon beruvchi naturalistik, tanaga deyarli o‘xshash va ruhning tanaga nisbatan ustuvorligiga asoslangan metafizik. Qadimgi faylasuflar keksalikni barcha darajalarda ko‘rib chiqdilar: kosmologik, ontologik, antropologik, ijtimoiy, axloqiy, estetik va boshqalar. Bundan tashqari, har bir jihat boshqalar bilan chambarchas bog‘liq. Qarilik - bu yaxlit hodisa bo‘lib, antik davrda butun kosmik harakat kontekstida o‘rganilgan. Antik davr ma’rifatparvari Epikur (miloddan avvalgi 324-270 yillar) “Menekeyga maktub” asarida hali yosh bo‘lganlar falsafa bilan shug‘ullanishni, keksalar esa, uning fikricha, charchamasliklari, falsafa qilishlarini tavsiya qiladi, chunki . ma’naviy sog‘ligingiz haqida qayg‘urishni boshlash hech qachon kech emas "... yosh ham, keksa ham falsafa bilan shug‘ullanishi kerak: birinchisi - keksalikda o‘tmishni yaxshi xotiralari bilan yosh qoldirishi uchun, ikkinchisi - shunday qilib, u yosh ham, keksa ham kelajakdan qo‘rqmasdan”. Bundan tashqari, Epikurning ta’kidlashicha, ko‘pchilik odamlar yo eng katta

yovuzlik sifatida o‘limdan qochishadi yoki uni hayotning yomonliklaridan dam olish sifatida xohlashadi. Donishmand esa hayotdan qochmaydi, o‘limdan qo‘rqmaydi, balki undan rohat-farog‘atdek zavq oladi [11].

Qadimgi yunonlar yoshning donoligini ayniqsa qadrlashgan. Gomer asarlarida keksalarning alohida qobiliyatlari haqida so‘z yuritiladi, yoshlarning donishmandlar nasihatlari yoki oqsoqollar hukmiga bo`ysunishga tayyorligi ta’kidlanadi. Gomer dostonida oqsoqollar jamiyatning eng muhim masalalarini muhokama qilishda birinchi va hal qiluvchi so‘zni aytish huquqidan foydalanadilar. Oqsoqolning qasamyodi va’da va hokimiyatning amalga oshishining mezoni hisoblanadi. Keksalarning ma’naviy ta’siri tiriklarning nasihatlari shaklida, shuningdek, vakillari keksalar bo‘lgan o‘lgan ajdodlar ruhining ta’siri shaklida amalga oshirildi. Platon (miloddan avvalgi 427-347) keksalikda alohida afzalliklarni ko‘rgan, masalan, faqat 60 yoshdan boshlab, uning fikricha, odam cherkov vaziri lavozimiga ko‘tarilishi mumkin edi. Sinovlarda ham oqsoqollarning fikri hal qiluvchi bo‘ldi. Zamonaviy Platonning g‘oyasi tananing qarishi ma’naviy yetuklik, idrok, ichki erkinlik bilan qoplanadi, degan g‘oya qanchalik yangradi. Uning so‘zlariga ko‘ra, jismoniy ko‘zlar yopilganda, ruhiy ko‘zlar ochiladi. Avvalo, u qarishning individual komponentini ajratib ko‘rsatadi va qarish bosqichidagi tajribalarni yoshlik va o‘rta hayot tarzidan kelib chiqadi deb biladi [12]. Aflotun keksalarga yoshlikdagi jismoniy mashqlar, raqslar va o‘yinlarda hozir bo‘lishlarini aytadi, ular boshqalarning tanasining moslashuvchanligi va go‘zalligidan xursand bo‘lishlari uchun, ertalab o‘zlari tomonidan kuylab, shu gullab-yashnagan davrning nafosat va jozibasini xotirada jonlantiradi.

Lukretsiy (miloddan avvalgi 99-55 yillar) fikricha, dunyoning o‘zi o‘zgaruvchan jism bo‘lib, u qarishga tobe bo‘ladi. Uning "qarilik-o‘lim" muammosiga bo‘lgan nuqtai nazari shundaki, u ruhga tabiiy tabiiy murakkablik beradi va uning o‘limidan keyin parchalanishi haqida gapiradi, Platonning fikriga ko‘ra, ruh tegishli ideal dunyoga uchib ketadi [13].

Lukretsiyning dunyoqarashi Rim stoiklari Epiktet (milodiy 50-138) va Mark Avreliy (milodiy 121-180) dunyoqarashi bilan uyg‘un bo‘lib chiqdi va ular tomonidan mantiqiy xulosaga keltirildi. Epiktetning ta’kidlashicha, odam "tanasiga ega - yuruvchi murda" bo‘lgan kichik bir jondir. Epiktet va Mark Avreliy keksalikning barcha ijobiy mazmunini, o‘limdan tashqari, butun dunyo oldidagi oxirgi qarz sifatida doimiy ravishda obro‘sizlantiradi. Shu bilan birga, hayot yoshlari, garchi bilvosita bo‘lsa ham, hali ham dunyo aylanishining tegishli bosqichlari bilan belgilanadi, bu hayot doirasining yopilishini va uning bolalikdan qarilikgacha bo‘lgan yangi sanash boshlanishini anglatadi[14]. Keksa odamning salbiy portretini Aristotel (miloddan avvalgi 384-322) yaratgan. U keksalikda hech qanday ijobiy narsa topa olmaydi, bu davrda odamlar jismoniy va aqliy kuchlarni, ruhiy qobiliyatlarni qoldirishlariga ishonadilar. U uzoq umrni baxtsizlik deb ataydi va jamiyat hayotida to‘liq ishtirok etish istagini zaiflik deb talqin qiladi [15].

Aristotelga ergashgan antik Rim mutafakkirlari insonning jismoniy qarishini birinchi o‘ringa qo‘yishadi, uni eskirgan, zaif, baxtsiz va kasal sifatida tasvirlaydilar. Horatsiy (miloddan avvalgi 65-83) keksalarni ochko‘z va og‘ir odamlar, yoshlikni qoralovchilar deb atagan, ularning o‘zlari yosh bo‘lgan vaqtlarini maqtagan ... Uning asarlarida asosiy mavzu - bu tuyg‘uning yo‘qolishi yoki hech bo‘lmaganda kamayishi. hayotda baxt. Keksalik ma’yus ranglarda tasvirlangan, u doimo yoshlikni yo‘qotganidan afsuslanadi. Ovidiy (miloddan avvalgi 48-88 yillar) o‘zining “Metamorfoza” asarida inson hayotini fasllar bilan solishtiradigan uzgaruvchan davrlar qatori sifatida ko‘rsatadi[16]. Keksalikning boshlanishi bilan odam kuchsiz, tishsiz, chayqalib ketgan, chuqur ajinlari bor, asta-sekin hamma narsani buzadigan o‘limga intilishda yotadigan jonzotga aylanadi. Qarilik, Ovidning fikriga ko‘ra, to‘rtinchi yoshdir. Ko‘pgina zamonaviy gerontologlar buni yuz yilliklar yoshi bilan bog‘lashadi. Seneka (miloddan avvalgi 4-milodiy 65) ham inson hayotini to‘rt davrga ajratadi: "go‘daklik", "bolalik", "bolalik", "keksalik". Uning uchun qarilik - bu to‘liq zaiflik emas, balki charchoq yoshi, "yoshning zulmini ruh emas, faqat tana his qiladi va faqat yomonliklar va ularga yordam beradigan narsalar qariydi". Ruh "tong otayotganini" his qiladi. Senekada keksalikning asosiy atributi donolik bo‘lib, uni hayot davomida egallash

kerak. Faqat donolik, jismoniy zaiflikka qaramay, ruhning kuchini osonlashtiradi. Dono bo‘lish uchun “tana holatiga qaramay, ojizlikka qaramay shodlik, jasorat va shodlik”[17] beradigan falsafa bilan shug‘ullanish kerak.

Xulosa. Gerontologiya muammosini inson hayotining faqat biologik yoki fiziologik bosqichi sifatida emas, balki chuqur ijtimoiy, ma’naviy va ontologik mazmunga ega hodisa sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, keksalik insonning jamiyatdagi o‘rni, tajribasi va ma’naviy yetukligi namoyon bo‘ladigan alohida bosqich bo‘lib, shaxsning o‘zini qayta anglash davri hisoblanadi. Gerontologiyani falsafiy-psixologik tahlil qilish orqali insonning ijtimoiy mavjudot sifatidagi mohiyatini chuqurroq anglash mumkinligi bilish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, matnda keksalik inson hayotining inqirozi emas, balki ma’naviy kamolot va ijtimoiy tajribaning yuksalish bosqichi sifatida baholanadi. Jamiyatning keksalarga bo‘lgan munosabati uning ma’naviy darajasi va kelajak taraqqiyot yo‘nalishini belgilovchi muhim omil ekanligi bilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Sodiqova Sh.M. Ijtimoiy gerontologiya masalalari. – Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2023, №5, B. 421–423.
2. Sodiqova Sh.M. Ijtimoiy gerontologiya masalalari. – Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2023, №5, B. 424.
3. Abdukarimova G.B. Keksa avlod vakillarining ma’naviy mas’uliyati. – Falsafa va huquq, 2023, №2, B. 56.
4. Коротчик Н. А. Древнейший и античный образ старости. – Вестник Псковского государственного университета, Серия «Социально-гуманитарные науки», 2019, №9, Б.7.
5. Коротчик Н. А. Древнейший и античный образ старости. – Вестник Псковского государственного университета, Серия «Социально-гуманитарные науки», 2019, №9, Б. 12.
6. Зайцев Д.Ф. Проблема смысла жизни: исторические формы и антропокосмическое решение. – Философия, 2019, №7, Б. 7.
7. Зайцев Д.Ф. Проблема смысла жизни: исторические формы и антропокосмическое решение. – Философия, 2019, №7, Б.9.
8. Djurayev A.A., Zokirov Sh.M. “Keksa donishmand” falsafasi. – Falsafa va huquq, 2024, №3, B. 33–36.
9. Djurayev A.A., Zokirov Sh.M. “Keksa donishmand” falsafasi. – Falsafa va huquq, 2024, №3, B. 33–36.
10. Карсаевская Т. В. Этапы жизненного цикла человека: зрелость, старость: социально-философский аспект // Психология зрелости и старения. 1997. №1. С. 8-12.
11. Пигров К. С. Экзистенциальный смысл настоящей старости // Философия старости. Геронтософия: сборник материалов конференции. Серия «Symposium». СПб, 2002. Вып. 24. С. 5-15.
12. Эпикур. Главные мысли // Тит Лукреций Кар. О природе вещей. М., 1983. С. 321.
13. Платон. Диалоги. СПб.: Азбука-классика, 2007. 448 с.
14. Карсаевская Т. В., Шаталов А. Т. Философские аспекты геронтологии. М.: Наука, 1978. 352 с.
15. Эпиктет. В чем наше благо? // Римские стоики. Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. М. 1995. 268 с.
16. Аристотель. Собрание сочинений: в 4 т. Т. 1. М.: Мысль, 1976. 550 с.
17. Карсаевская Т. В., Шаталов А. Т. Философские аспекты геронтологии. М.: Наука, 1978. 352 с.